



POLLMANN FERENC

Az első világháború kitörése és az osztrák–magyar Albánia-projekt

Kereken fél évszázados fennállása során Ausztria–Magyarország diplomáciája mindig kiemelkedő figyelmet szentelt a Balkán-félsziget történéseinek. Némi túlzással azt is lehetne mondani, hogy az osztrák–magyar külpolitika többé-kevésbé Balkán-politika volt, amennyiben a birodalom külkapcsolatainak alakulása – legalább közvetett módon – szinte minden esetben rendelkezett balkáni relevanciával. Ez a Balkán-politika azonban a 19. század utolsó két évtizedétől egyre inkább kitüntetett érdeklődést tanúsított az albán kérdés iránt. Ahogy az Osztrák–Magyar Monarchia külpolitikai mozgásterét a Balkán-félsziget egészéről előbb annak nyugati felére, majd legnyugatibb sávjára szűkült le, úgy minősítették a bécsi döntéshozók az önálló albán állam létrehozását egyre fontosabb – végül egyenesen vitális – birodalmi érdekeknek.

Ez az osztrák–magyar Albánia-projekt egy önálló, valamennyi albánok lakta területet magában foglaló Nagy-Albánia megteremtését tűzte ki távlati célként, amely állam azonban teljes mértékben Ausztria–Magyarország befolyása alatt áll. A gyarmatok szerzéséért folytatott versenyfutásból kiszorult dualista birodalom számára ez az Albánia egyfajta gyarmatpótlékként szolgált volna – legalábbis bécsi elképzelések szerint. Az Albánia-projekt kereteit voltaképpen az osztrák–magyar külpolitikának új irányt szabni szándékozó, 1906 őszén hivatalba lépett Alois Lexa von Aehrenthal báró külügyminiszter alakította ki. Ebben az időben a Monarchia balkáni külpolitikai mozgásterét a térségben érdekelt két rivális nagyhatalomhoz: Olasz-, illetve Oroszországhoz fűződő viszonya alapvetően meghatározta. A hármasszövetség révén szövetségesnek számító Olaszországgal szemben különleges jelentőséggel bírt az az 1887-ben aláírt, a kölcsönös területi rekompensáció elvét rögzítő megállapodás, amely 1891-től kezdve mint VII. cikkely magába a hármasszövetség okmányába is belekerült. A „Balkánra, valamint az Adriai-, illetve Égei-tenger ottomán partvidékére és szigeteire” kiterjedő kölcsönös kötelezettségvállalás értelmében mind az Osztrák–Magyar Monarchia, mind Olaszország „területi vagy egyéb” rekompensációra tarthatott igényt, ha a másik fél átmenetileg vagy tartósan a *status quo* megváltoztatásával előnyt szerezne. Ez gyakorlatilag lehetetlenné tette a Monarchia balkáni területgyarapodását, mivel ilyen esetben Olaszország szinte bizonyosan olaszlakta osztrák–magyar területekkel (Dél-Tirol, Trieszt, Isztria, Dalmácia) kívánta volna kárpótolni magát, amit Bécsben érthető okokból igyekeztek elkerülni. Albán területek anektálása tehát már csak ezért sem jöhetett volna szóba, ám a dualizmus kényes egyensúlyát féltő magyar politikai elit amúgy is megvétózott volna minden hódítást. A rekompensáció elvének betartása mindazonáltal nemcsak Ausztria–Magyarországot, de Olaszországot is távol tartotta Albániától. Az 1897. november 6-án Monzában a két ország külügyminisztere (Agenor Goluchowski és Emilio Visconti-Venosta) között folytatott megbeszéléseken született megállapodás értelmében a

két fél kötelezettséget vállalt a *status quo* megőrzésére mindaddig, „ameddig csak annak feltételei fennállnak”. Ha ez már nem lehetséges, abban az esetben a felek összehangolt közös erőfeszítései az albán autonómia megteremtésére fognak irányulni. Ezek az alapelvek lényegében meghatározták a két ország Albánia-politikáját egészen az első világháború kitöréséig.¹ Ausztria–Magyarország és Olaszország arra törekedett, hogy Albánia jövőbeli sorsát illetően – a többi érdekelt szomszédállam kizárásával – kettejük „páros mérkőzésén” szülessen meg majd a végső döntés.

Ami a Balkánon érdekelt másik nagyhatalmat, tudniillik Oroszországot illeti, Aehrenthal hivatali idejének kezdetén Ausztria–Magyarország és a cári birodalom Albániával kapcsolatos magatartására nézve az I. Ferenc József császár–király és II. Miklós cár 1897-es szentpétervári találkozóján² elfogadott megállapodás pontjai voltak az irányadóak. Ebben Oroszország végül csupán a *status quo* fenntartására vállalt kötelezettséget, és elfogadta, hogy ha mégis sor kerülne területi változásokra, úgy a két nagyhatalom kölcsönösen lemond minden hódító szándékról, viszont erősíti a kis balkáni országok függetlenségét.

Aehrenthal Albániával kapcsolatos terveit a legrészletesebben a konstantinápolyi osztrák–magyar nagykövetnek, Pallavicini örgrófnak küldött utasításában tárta fel.³ Eszerint Ausztria–Magyarország albániai tevékenységének súlypontját a kereskedelempolitikára kell helyezni, így próbálva ellensúlyozni az olasz *pénétration pacifique* hatását. Fontos továbbá az albánok nemzeti tudatának erősítése, mivel így tudnak leginkább ellenállni a szláv befolyás növekedésének, védőbástyát képezve a szerb és montenegrói terjeszkedés szemben. Ennek érdekében támogatni kell őket nemzeti és kulturális területen, erősítve ezáltal a Monarchia iránt érzett szimpátiájukat. Vigyázni kell egyúttal arra, nehogy e tevékenység a törökök szemében a *status quo* megváltoztatására irányulónak tűnhessen. Határozottan leszögezte, hogy Ausztria–Magyarország Albániában sem törekszik területszerzésre, ám azt sem tűrheti, hogy Olaszország megvesse a lábát, és az Adriát saját beltengerévé tegye. Ugyanezeket a gondolatokat a későbbiekben más helyen is megismételte.⁴

Sajátos módon viszonyult Aehrenthal az albán autonómia kérdéséhez: egyfelől a Monarchia távlati céljának nyilvánította,⁵ másrészt viszont megvalósítása érdekében lehetőleg semmit sem kívánt tenni, minthogy az bizonyosan az európai török uralom általa mindenképpen elkerülendőnek tartott összeomlását eredményezné.⁶ Pusztán logikai úton természetesen lehetséges lenne feltételezni egy olyan politika érvényesítését, amely a két ellentétes érdeket: a *status quo* megőrzését és az autonóm Albánia létrehozását egyidejűleg képes sikerrel képviselni. Nem véletlen azonban, hogy a törökök mereven ellenálltak minden olyan kezdeményezésnek, mely az azonos népcsoportok által lakott vilajetek akár

¹ Schanderl, Hanns Dieter: *Die Albanienpolitik Österreich–Ungarns und Italiens 1877–1908*. Wiesbaden, 1971. 71.

² A megállapodás szövegét lásd: Pribram, Alfred Franzis: *Die politischen Geheimverträge Österreich–Ungarns 1879–1914*. Bd. I. Wien–Leipzig, 1920. 78–82. A tárgyalások menetére nézve: Pálotás Emil: *A Balkán-kérdés az osztrák–magyar és az orosz diplomáciában a XIX. század végén*. Budapest, 1972. 226–233.

³ Wank, Solomon (Hrsg.): *Aus dem Nachlaß Aehrenthal*. Graz, 1994. Teil II. 472. Konzept einer Weisung an Pallavicini in Konstantinopel, Wien, 1907. márc. 6.

⁴ Bittner, Ludwig – Uebersberger, Hans (Hrsg.): *Österreich–Ungarns Aussenpolitik von der Bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegausbruch 1914*. Wien–Leipzig, 1930. (a továbbiakban: ÖUA) I. 31. Denkschrift. Semmering, 1908. aug. 9.

⁵ ÖUA I. 31. Denkschrift. Semmering, 1908. aug. 9.

⁶ Kos, Franz-Josef: *Die politischen und wirtschaftlichen Interessen Österreich–Ungarns und Deutschlands in Südosteuropa 1912/1–13*. Wien–Köln–Weimar, 1996. 22.

csak adminisztratív összekapcsolására irányult: ez a folyamat ugyanis rendre autonómiához, majd elszakadáshoz vezetett. Ezért eleve gyanakvással fogadták a belső önállóságra törekvésnek minden formáját, mert tudták, hogy az nem más, mint a hamarosan bekövetkező függetlenség előszobája. Így azután Aehrenthal albánokkal szembeni magatartása azon túlmenően, hogy nagyfokú ügyességet és óvatosságot feltételezett, folyton magában hordozta a bizalom elvesztésének veszélyét. Ez jobb esetben annyit jelentett, hogy a Monarchia vagy az albánok vagy a Porta jóindulatát játssza el, rosszabb esetben pedig mindkettőt.

Az Albániában tervbe vett gazdasági offenzíva egyik legfontosabb területe a vasútépítés volt. Ám végül sem a transzbalkáni, sem a szandzsákvasút, sem pedig a Duna–Adria vonal terve nem valósulhatott meg, részben gazdasági okok, részben az annexiók válság, részben pedig az 1908-as esztendő többi viharos eseménye miatt. Ráadásul Ausztria–Magyarország az Olaszországgal folytatott békés gazdasági versenyt is elveszítette. Így Aehrenthal Albániával kapcsolatos politikáját teljes joggal lehet kudarcnak minősíteni.⁷

Aehrenthal 1912 februárjában elhunyt, és helyette Leopold Berchtold gróf vette át a külügyminisztérium vezetését. Az ő programja kezdetben albán vonatkozásban nem sokban különbözött elődjétől. Az 1912 őszen kitört első Balkán-háború következtében azonban új helyzet keletkezett. Egy ebben az időben készült külügyminisztériumi emlékeztető szerint a dualista birodalomnak „létfontosságú érdeke” annak megakadályozása, hogy az Adria keleti partján valamely nagyhatalom (vagy akár olyan kisebb, mint például Szerbia) megvesse a lábát. Ennek érdekében kész nem csupán diplomáciai eszközöket alkalmazni, de akár a fegyverekhez is nyúlni. Célja természetesen továbbra is egy autonóm, illetve ha a török uralom teljesen összeomlik, egy önálló albán állam létrejöttének elősegítése. Ennek az új Albániának lehetőleg valamennyi, jelenleg oszmán fennhatóság alatt álló területen élő albánt egyesítenie kell. A *maximális program* megvalósítása azonban várhatóan nehézségekbe fog ütközni, részint a vegyes lakosságú területek létezése, részint a sikert sikerre halmozó szövetségesek érthető ellenállása miatt.⁸ Az emlékeztető szerzője mindenesetre szükségesnek tartja rögzíteni, hol kellene ideális esetben húzódnia az új Albánia határainak ahhoz, hogy „életképesnek” minősülhessen. A leírásból kiderül, hogy a négy, részben vagy egészben albánok által lakott török vilajet (Szkutari, Koszovó, Monasztir, Janina) egyike sem kerülne teljes egészében a születendő állam fennhatósága alá.⁹ A dokumentum szerint még egy „minimális kiterjedésű” és problematikus életképességű Albánia is relatíve jobb, mivel kitolja az Itáliával várható összeütközés idejét.¹⁰

Ami a leendő albán állam jogi státusát illeti, a dokumentum készítője kizárta mind az osztrák–magyar protektorátus (mivel ellentétes lenne nemzetközi megállapodásaival), mind az olaszokkal közös kondomínium (mivel állandó viszály forrása lenne) létesítését. Szerinte a legjobb megoldás az új állam neutralizálása és nemzetközi védelem alá helyezése lenne, miáltal a szomszéd államok mohó területvágya is paralizálhatóvá válna.¹¹

Az 1912 decemberében összeült londoni nagykövetségi konferencia azután hosszas alkudozások után Albániát előbb a török szultán szuverenitása alatt álló (1913. május 30.), majd pedig önálló és a nagyhatalmak védelmét élvező (1913. július) fejedelemséggé nyilvánította. Az alkudozások tárgyát legfőképpen az új állam határai képezték: az olaszok támogatását

⁷ Schanderl: *Die Albanienpolitik*, 148.

⁸ ÖUA IV., 698. Aufzeichnung über eine im Ministerium des Äußern abgehaltene Konferenz, ohne Datum (zwischen 25. und 30. Okt. 1912).

⁹ Uo. 699.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo. 699–700.

élvező osztrák–magyar nagykövetnek ugyan sikerült megakadályoznia, hogy Szerbia adriai kijáráshoz jusson, cserébe azonban kénytelen volt lemondani arról, hogy jelentős albánlakta területek (mint például Koszovó) az új államhoz tartozzanak. A nagyhatalmak által fejedelemmé kijelölt Wilhelm zu Wied herceg 1914 tavaszán elfoglalta ugyan trónját, ám a belpolitikai nehézségekkel szemben tehetetlennek bizonyult, és már ősszel kénytelen volt elhagyni országát.

Az osztrák–magyar Albánia-projekt tehát 1913–1914-ben csupán félsikert hozott: létrejött ugyan az önálló Albánia, de a Monarchia kizárólagos befolyásának érvényesülése nélkül, ráadásul jelentős albán népesség szorult a határain kívülre. A szövetséges Olaszországgal folytatott rivalizálás eldöntése is váratott magára. A szarajevói merénylet és a rá egy hónappal kitört első világháború az albán kérdés tekintetében is merőben új helyzetet teremtett.

Albánia mint kompenzációs csere tárgya

A világháború következtében nyilvánvalóan leszűkült a külpolitika mozgásterét, minthogy az államközi kapcsolatok a szembenálló koalícióhoz tartozó országok között megszakadtak.¹² Ennek következtében az erőszakos fellépéssel történő nyomásgyakorlás legfeljebb a szövetségesek, illetve a semlegesek irányában érvényesülhetett. Az utóbbiakkal szemben azonban a kardcsörtetés nem ígérkezett célszerű eljárásnak: akár a neutralitás megőrzése, akár a hadba lépés ösztönzése volt a cél, mindig számolni kellett a szembenálló koalíció fellépésének hatásával. Ezért azután a semleges országokat inkább ígéretekkel, mint fenyegetésekkel volt érdemes meggyőzni, ami érthető módon a leggyakrabban a túloldal kecsgettető ajánlatainak felüllicitálásában megnyilvánuló versenyhez vezetett. Mindkét katonai szövetség tisztában volt a semlegesek hadba lépésének jelentőségével, leginkább persze maguk az érintettek, amely államok azután igyekeztek is alaposan felverni kedvező döntésük árát.

Ami a saját szövetségesekkel szembeni érdekérvényesítés lehetőségeit illeti, itt nyilvánvalóan a koalíción belül érvényesülő mindenkori erőviszonyok figyelembevételének szükségessége jelentette a legfőbb korlátot. A rendelkezésre álló katonai és gazdasági potenciál alapján kialakuló erőssorrend akkor is befolyásolta a koalíciós partnerek egymás közötti kapcsolatait, ha *deklaratív* egyenrangú államok alkották is a szövetséget. A központi hatalmak táborán belül Németország vezető szerepe így akkor is a napnál világosabban kifejeződésre jutott, ha erről a Monarchia katonai és politikai vezetése hallani sem akart, és makacsul ellenezte a közös szövetséges főparancsnokság eszméjét. Ez a vezető szerep azután nem csupán arra bizonyult elegendőnek, hogy az osztrák–magyar különérdekek érvényesítését korlátozza (esetenként megakadályozza), hanem arra is, hogy a koalícióhoz később csatlakozó Bulgária érdekeit a Monarchiaéival szemben érvényesülni segítse. Ausztria–Magyarországnak még a német szövetséges vezető szerepének elismerésénél is nehezebben volt elfogadható az a gondolat, hogy adott esetben Bulgáriával kerüljön azonos polcra. A „militáns diplomácia” alkalmazhatóságának természetesen békeidőben is korlátot szabott a szövetséges kötelezettségekből fakadó viszonylagos függőség, háborúban azonban ezek a korlátok a hadviselés közös érdekeire való tekintettel értelemszerűen még jóval szűkebbre szabottak voltak.

¹² Sajátos helyzetet teremtett, hogy Olaszország, amely 1915. május 23-án hadat üzent az Osztrák–Magyar Monarchiának, ugyanezt a lépést Németországgal szemben csak 1916 augusztusában tette meg, akkor is az antant erőteljes nyomásának engedve.

A világháború kitörésének idején a Monarchia katonai és politikai vezetése a „militáns diplomácia” alkalmazhatóságát nem annyira aktív, mint inkább passzív formában tesztelhette. Tekintettel arra, hogy a szövetséges Olaszország 1914. augusztus 3-án semlegességi nyilatkozatot tett,¹³ az osztrák–magyar diplomácia legfőbb törekvése arra irányult, hogy legalább ezt a semlegességet valamilyen módon tartósítsa. Conrad ugyanis tisztában volt vele, hogy a Monarchia nem képes egyszerre három fronton harcolni: „Ha Olaszországtól is tartanunk kell, akkor nem mozgósítunk” – mondta még 1914. július 23-án Berchtoldnak.¹⁴ Az olasz semlegesség biztosításának eszköze a területi kompenzáció lett volna. Az osztrák–magyar diplomácia már augusztus 1-jén hozzájárulását adta a hármasszövetség VII. cikkelyének olasz értelmezéséhez.¹⁵ Bécsben ugyanakkor határozottan igyekeztek az itáliai szövetséges érdeklődését Dél-Tirol vagy Trieszt helyett a Balkán – mindenekelőtt Albánia – felé terelni.¹⁶ Conrad, tekintettel a Monarchia nehéz helyzetére, semmilyen árat sem tartott túl nagyra ahhoz, hogy Olaszország semlegességét biztosítani lehessen.¹⁷ A vezérkari főnök Dél-Tirolról lemondani mégis csak abban az esetben lett volna hajlandó, ha ezért cserébe az olaszok a központi hatalmak oldalán belépnek a háborúba.¹⁸

Olasz részről azonban hamar egyértelművé tették, hogy pontosan tisztában vannak a Monarchia nehéz helyzetével és az ebből következő rájuk nézve kedvező pozícióval. A római külügyek irányítója, San Giuliano márki már augusztus elején kizárta, hogy afrikai, albániai vagy akár francia területekkel ki lehetne fizetni Itáliát, ellentétben Trentinóval, amelyet mint számba jöhető kompenzációs objektumot direkt kiemelt.¹⁹ Az olaszok helyzetét ráadásul a szövetséges Németország magatartása is nagyban megkönnyítette, mivel Berlinből határozott nyomás nehezedett a Monarchia külügyi vezetésére egyfajta engedékenyebb magatartás érdekében. A németek 1915 januárjában még azt is felvetették, hogy ha Ausztria–Magyarország hajlandó átengedni Olaszországnak Dél-Tirolt, akkor kárpótlásul Sziléziában megkaphatja a szénben gazdag Sosnowiec környékét.²⁰

Az olasz magatartás az új külügyminiszter, Sidney Sonnino 1914. novemberi hivatalba lépésével egyre határozottabb formát öltött. Az Antonio Salandra miniszterelnök által meghirdetett „*sacro egoismo*” politikája egyértelműen arra irányult, hogy a semlegesség

¹³ Page, Thomas Nelson: *Italy and the World War*. New York, 1920. (Internetes változat: http://history.cc.ukans.edu/carrie/texts/world_war_1/Italy), Chapter X: Italy's Situation at the Outbreak of War. (A hozzáférés ideje: 2014. június 22.)

¹⁴ Conrad, Feldmarschall [Conrad von Hötzendorf, Franz]: *Aus meiner Dienstzeit 1906–1918*. Bd. IV. Wien–Leipzig–München, 1923. 108.

¹⁵ Afflerbach, Holger: *Der Dreibund. Europäische Großmacht- und Allianzpolitik vor dem Ersten Weltkrieg*. Wien, 2002. 858.; Komjáthy, Miklós (Hrsg.): *Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie 1914–1918*. Budapest, 1966. 166. Ez az értelmezés azt tartalmazta, hogy a területi rekompensáció nem csupán az egykori török területekre (ahogy a Monarchia szerette volna), hanem az egész Balkánra kiterjedően érvényesült.

¹⁶ Rauchensteiner, Manfred: *Der Tod des Doppeladlers. Österreich–Ungarn und der Erste Weltkrieg*. Graz–Köln–Wien, 1994. 222.; *Protokolle des gemeinsamen Ministerrates*, 158.

¹⁷ *Protokolle des gemeinsamen Ministerrates*, 161.

¹⁸ Conrad: *Aus meiner Dienstzeit*, IV. 182–183.

¹⁹ „Seither hat eine weitere Konversation zwischen unserem Botschafter und dem italienischen Minister des Äußern stattgefunden, in deren Verlaufe letzterer deutlich wurde, alle Kompensationen, welche Italien in Afrika, in Albanien oder in Frankreich erhalten könnte, als unannehmbar bezeichnete und das Wort Trentino direkt aussprach...” Berchtold exozéja az 1914. augusztus 8-i közös minisztertánácson. *Protokolle des gemeinsamen Ministerrates*, 160.

²⁰ Rauchensteiner: *Der Tod des Doppeladlers*, 224.

megőrzésének a lehető legmagasabbra verjék fel az árát – mindkét katonai szövetséggel szemben. A „militáns diplomácia” olasz formája természetesen magában foglalta a Monarchia elleni közvetlen fegyveres támadás veszélyével fenyegető nyomásgyakorlást is. Az ősz folyamán mintegy 240 ezer embert hívtak be „gyakorlatra”,²¹ és az északi határ mentén a katonai készülődés egyértelmű jelei voltak észlelhetők. Egy esetleges olasz offenzíva közvetlen hatásainak várhatóan súlyos következményeivel az osztrák–magyar hadvezetés tisztában volt, a politikusok azonban jóval kevésbé.²² A Dél-Tirol átengedéséről folytatott alkudozások mindenesetre azt bizonyították, hogy a Monarchia külügyi vezetése nem talált megfelelő módot az olasz nyomás elhárítására.

Burián és az Albánia-projekt sorsa 1915–1916 fordulójáig

A túlzott engedékenységgel vádolt Berchtoldot 1915 januárjában Burián István váltotta fel, ám az ő tárgyalási magatartása is teljesen eredménytelennek bizonyult. Életrajzírója, Diószegi István szerint az új külügyminiszter eleve azzal a meggyőződéssel ült tárgyalóasztalhoz, hogy az olaszok hadba lépése az antant oldalán elkerülhetetlen, saját feladatát pedig abban látta, hogy ennek időpontját minél messzebbre tolja ki. Arra törekedett, hogy a Monarchia tárgyalási szándékának fennmaradásáról meggyőzze a szembenálló felet, engedményt azonban csak akkor tett, ha az olaszok még nagyobb követelésekkel álltak elő. Így 1915 februárjában még hallani sem akart a vitatott területek átengedéséről, márciusban már elvben egyetértett vele, és áprilisban arra is hajlandónak mutatkozott, hogy erre már a háború folyamán sor kerüljön.²³ Halogató taktikája azonban nem merült ki a folytonos hátrálásban. Február 9-én azzal lepte meg tárgyalópartnerét, hogy voltaképpen a Monarchia tarthatna igényt rekompenzációra, mivel Olaszország megszállás alatt tartja a Dodekanézsosz-szigeteket és Valona környékét. Az ellenfél impresszionálása azonban túl jól sikerült: Sonnino átmenetileg megszakította a tárgyalásokat, és haladéktalanul eljuttatta Londonba az antanttal kötendő megállapodás olasz tervezetét.²⁴ A Burián által bemutatott „visszacsapás”, amely persze nagyon jól illeszkedhetett volna a „militáns diplomácia” békebeli eszköztárába, háború alatt és a kiélezett helyzetre tekintettel azonban teljességgel alkalmatlannak bizonyult. Holger Afflerbach szerint az osztrák–magyar külügyminiszter kiválasztása eleve szerencsétlen lépés volt.²⁵ Burián viszont sajátos módon elégedetten tekintett vissza egész 1915 első félévi tevékenységére.²⁶ Tény, hogy várakozásai beigazolódtak: az olaszok május 3-án felmondták a hármasszövetséget, május 23-án pedig hadat üzentek az Osztrák–Magyar Monarchiának.

Az Olaszországgal folytatott alkudozások során az osztrák–magyar fél Albánia tekintetében messzemenő engedékenységet tanúsított. Annak érdekében, hogy a római tárgyalófél jóindulatát megnyerje, hajlandó volt Itália elsőbbségét – legalábbis átmenetileg – elfogadni

²¹ Page: *Italy and the World War*, XI. fejezet.

²² Afflerbach: *Der Dreibund*, 861.

²³ Burián István életrajának részletes feldolgozása mind a mai napig hiányzik. Átfogó monográfia híján a legjobban Diószegi István közel fél évszázada publikált tanulmánya használható. Diószegi István: *Außenminister Stephan Graf Burián. Biographie und Tagebuchstelle*. Annales Univ. Budapest. de Lorando Eötvös nominatae, Sectio Historica, tomus VIII. Budapest, 1966. 177.

²⁴ Afflerbach: *Der Dreibund*, 864.

²⁵ Afflerbach: *Der Dreibund*, 861.

²⁶ Horváth Erzsébet – Tenke Sándor (szerk.): *Báró Burián István naplói 1907–1922*. Budapest, 1999. 148–149. (179. jegyzet); Diószegi: *Aussenminister*, 177.

és saját háttérbe szorítását tudomásul venni.²⁷ Az olaszokat ugyan ez az engedékenységek egyáltalán nem hatotta meg, és az albániai térnyerést – mint láttuk – a Dél-Tirolra vonatkozó igényeikről való lemondásért nem tekintették elegendő ellentételezésnek, ezért nem hagyták kihasználatlanul a Monarchia lekötöttségét a világháború frontjain. Már 1914 őszén megvetették a lábukat Albániában: október 29-én megszállták a valonai öböl bejáratát ellenőrző, stratégiai fontosságú Saseno (Sazan) szigetét,²⁸ majd december 25-én magát Valonát és környékét.²⁹ Olasz részről az előbbi egészségügyi rendszabálynak állították be,³⁰ az utóbbi lépést pedig az Albániában uralkodó anarchikus állapotokkal indokolták, és arra hivatkoztak, hogy a londoni szerződés aláírói közül Itália az egyetlen semleges állam, amelynek módjában van a rendet fenntartani.³¹ Az antantnak ugyanakkor értésére adták, hogy Dél-Albánia stratégiai fontosságú részének megszállása súlyos csapást jelent Ausztria–Magyarországra nézve. Anglia és Franciaország nem tiltakozott a semlegesség ilyen nyilvánvaló megsértése miatt, ami bizonyítja, hogy legalábbis számoltak a közeli jövőben sorra kerülő olasz csatlakozással.³² Az antant jóváhagyásával és ugyancsak a rendcsinálás fontosságára hivatkozva ugyanakkor Görögország megszállta a görög szóhasználatban Észak-Epirusznak nevezett dél-albániai területeket.³³

A *Ballhausplatz*on természetesen számoltak Valona olasz megszállásának lehetőségével: már az 1914. július 31-i közös minisztertanácson a külügyminiszter elvi felhatalmazást kapott arra, hogy ha a Monarchia kénytelen tartósan megszállni bizonyos szerb területeket, akkor az olaszok számára „kilátásba lehet helyezni” a kompenzációt, de csak ha tényleg hajlandó teljesíteni a szövetségesi kötelezettségeit. Ez esetben lehet beszélni Valona átengedéséről, ám egyúttal gondoskodni kell Ausztria–Magyarország kizárólagos befolyásának érvényesüléséről Észak-Albániában.³⁴ Az esztendő végén efféle feltételek támasztásáról már természetesen szó sem lehetett, de Bécsben még úgy képzelték, hogy az átengedésre megfelelő tárgyalások után kerül majd sor, melyek folyamán a Monarchiának alkalma lesz érzékelteni a kikötő kiemelkedő jelentőségét és a területről való lemondással tanúsítandó osztrák–magyar áldozatkészség magas fokát.³⁵ Az események azonban túlhaladták ezt az elképzelést. Az olaszok által december végére *fait accompli* elé állított Bécs nem tiltakozott, részben mert arra számított, hogy később esetleg ellentételezésre tarthat igényt, részben pedig azért, mert úgysem állt módjában bármit is tenni ellene.³⁶

Ily módon a Monarchia pozíciói 1914–1915 fordulóján Albániában veszendőbe látszóttak menni: az előző esztendő súlyos balkáni katonai kudarcai komoly presztízsvesztést is jelentettek a dualista birodalom számára. A Szerbia és Montenegró elleni siker elmaradása miatt Bulgária egyelőre kivárt, és elhalasztotta csatlakozását a központi hatalmak koa-

²⁷ *Protokolle des gemeinsamen Ministerrates*, 175.

²⁸ Bertotti, Emilio: *La nostra spedizione in Albania (1915–1916)*. Milano, 1926. 15.; *Historia e Shqipërisë vëllimi i tretë (1912–1944)*. Tiranë, 1984. 158.

²⁹ *Historia e Shqipërisë*, 158.

³⁰ Hantsch, Hugo: *Leopold Graf Berchtold. Grandseigneur und Staatsmann*. Graz–Köln–Wien, 1963. Bd. II. 698.

³¹ Kondis, Basil: *The Northern Epirus Question During the First World War*. Balkan Studies, 1989. 333.

³² Hantsch: *Leopold Graf Berchtold*, II. 702–703.

³³ Kondis: *The Northern Epirus Question*, 334.

³⁴ *Protokolle des gemeinsamen Ministerrates*, 158.

³⁵ *Protokolle des gemeinsamen Ministerrates*, 158.

³⁶ Hantsch: *Leopold Graf Berchtold*, II. 698.

lációjához. A balkáni hegemonia megteremtéséért indított háború első felvonása nem hogy közelebb hozta volna az osztrák–magyar Albánia-projekt megvalósítását, de a bizonytalan jövőbe toltta ki azt.

A kialakult helyzetben ugyanakkor az antant nagyhatalmak (Anglia, Franciaország és Oroszország) szükségesnek látták, hogy megerősítsék saját, az 1913-as londoni nagykövetségi konferenciától kapott jogosítványukat. 1915. január 28-án Albánia szomszédai felszólítást kaptak: tartózkodjanak a nevezett állam területe elleni bármely intervenciótól (kivéve, ha támadás elhárításáról van szó), Olaszország pedig arra, hogy megszállási övezetét ne terjeszse ki az albán partvidékre.³⁷

Az 1915-ös esztendő első felében az osztrák–magyar diplomáciának – az olaszokkal folytatott hosszadalmas alkudozások folyamán – egyelőre nem állt módjában érdemben befolyásolni az albániai fejleményeket. Nem úgy Olaszországnak: az április 26-án megkötött titkos londoni egyezmény részletesen foglalkozott Albánia jövőendő sorsával is. A szerződés 6. pontja értelmében Olaszország teljes szuverenitást nyert Valona, Saseno szigete és a város védelméhez szükséges környező területek felett, melyeket északon és keleten a Vojusa (Vjosë) folyó, délen pedig a himarai kerület határol. A 7. pont szerint pedig elfogadta Észak-Albánia felosztását Szerbia és Montenegró között, továbbá Észak-Epirusz görög birtokbavételét. A fennmaradó területekből létesítendő semleges és autonóm albán maradványállam keleti határait a dokumentum értelmében úgy kellett megállapítani, hogy az Ohridi-tótól nyugatra lehetővé tegyék közös szerb–görög határ létesítését. Olaszország jogot szerzett továbbá az új albán állam külügyeinek irányítására.³⁸

A londoni egyezmény aláírása új helyzetet teremtett az albániai viszonyokban. Wilhelm zu Wied uralmának 1914 nyári bukását, majd a fejedelem szeptemberi dicstelen menekülését követően az ország a teljes anarchiába süllyedt. A felkelők által Durazzóban (Durrës) körülrárt Essad pasa megsegítését Olaszország az antant beavatkozást tiltó felszólítása miatt nem merte megkockáztatni, hasonlóképpen hiúsult meg egy görög tengeri akció terve is. Szerbia szintén szívesen segített volna a felkelők leverésében, a tilalom miatt azonban egyelőre kénytelen volt elhalasztani ilyen irányú terveit. Most azonban az antant ellenvetéseivel már nem kellett számolni. 1915 júniusában szerb csapatok nyomultak be Albániába, elfoglalták Pogradecet, Elbasant, 11-én Tiranát, két nappal később pedig Durazzo közelébe értek,³⁹ ám a várost meghagyták Essad pasa kezén.⁴⁰ Ugyanakkor montenegrói csapatok június 27-én megszállták Szkutarit (Shkodër) és környékét.⁴¹ Így 1915 nyarára lényegében a londoni titkos szerződésben kilátásba helyezett határok szerint alakult a helyzet Albániában: délen a görögök, északon a montenegróiak, az ország középső és keleti részein a szerbek nagyjából a nekik szánt területeket vették birtokukba.⁴²

A keleti fronton május 2-án indított közös osztrák–magyar – német offenzíva Gorlice és Tarnów között váratlanul nagy sikert hozott. Az orosz arcvonal negyvenöt kilométer szélességben átszakadt. Május közepéig a front mintegy százötven kilométerrel keletebbre toldott, majd az esztendő végére a Rigától Dünaburgon át déli irányba haladó vonalig jutott. A hadi helyzetben végbement kedvező változások nagyobb mozgástérhez juttatták a diplomáciát is. A gorlicei áttörés nem csupán azzal a következménnyel járt, hogy megszűnt a köz-

³⁷ Kondis: *The Northern Epirus Question*, 335.

³⁸ Kondis: *The Northern Epirus Question*, 335.

³⁹ *Historia e Shqipërisë*, 153.

⁴⁰ Kondis: *The Northern Epirus Question*, 337.

⁴¹ *Historia e Shqipërisë*, 153.

⁴² *Historia e Shqipërisë*, 153.

vetlen orosz betörés fenyegetése a magyar és az osztrák főváros irányában, s nem csupán a Monarchia hosszú kudarcorozatát zárta le a világháború frontjain. A jelentős siker kedvező hatással volt Ausztria–Magyarországnak a semleges államokhoz fűződő viszonyára is. Az antant felé kacsingató Románia egyelőre elhalasztotta aktívabb szerepvállalását, Bulgária pedig, amelyet gyakorlatilag a világháború kitörése óta mindkét koalíció kapacitált, döntő elhatározásra jutott, és tárgyalásokat kezdett a központi hatalmak táborához való mielőbbi csatlakozása feltételeiről.⁴³

A bolgárok esetleges hadba lépése természetesen alapvetően megváltoztatta a balkáni hadi helyzetet és benne a Monarchia várható kilátásait is. Egyrészt az új katonai partner segítségével számottevően javulhattak a Szerbia elleni hadjárat esélyei, ami siker esetén lehetőség adott az 1914. évi, csúfos kudarccal végződött Potiorek-offenzívák okozta presztízsvesztés felszámolására is. A szávai királyság kikapcsolásával Ausztria–Magyarország újra lehetőséget kaphatott balkáni pozícióinak megjavítására, ennek révén pedig arra is, hogy visszatérjen Albánia-projektje továbbvitelére. A bolgár csatlakozás ugyanakkor nem csupán pozitív következményekkel járhatott. A Monarchiának természetesen egyáltalán nem állt érdekében, hogy az olasz riválistól (legalábbis nemzetközi jogi értelemben) megszabadulva újabb versenytárral legyen lénytelen szembenézni a Balkánon. Valójában a bolgár csatlakozás elsősorban a német szövetséges érdeke volt: a berlini politikai vezetés különösen a Törökország felé létesítendő szárazföldi összeköttetés megteremtése érdekében szorgalmazta az új partner bevonását a koalícióba. Aligha csodálható, hogy a bolgár csatlakozás, amelyre végül 1915. szeptember 6-án került sor, egyáltalán nem az osztrák–magyar diplomácia sikereként jött létre.⁴⁴ Személy szerint Burián nagyon keveset tett annak érdekében, hogy a lépésre egyáltalán sor kerüljön.⁴⁵

Hogy az újdonsült szövetséges fenyegetést jelenthet az osztrák–magyar Albánia-projektre, az a Szerbia elleni sikeres osztrák–magyar – német – bolgár hadjárat során hamarosan kiderült, és mindenben igazolni látszott a Monarchia politikai és katonai vezetőinek aggodalmait.⁴⁶

⁴³ A tárgyalásokról részletesen lásd: Friedrich, Wolfgang-Uwe: *Bulgarien und die Mächte 1913–1915*. Stuttgart, 1985., főleg 237–255.

⁴⁴ Bridge, Francis Roy: *Österreich (–Ungarn) unter den Grossmächten*. In: Wandruszka, Adam – Urbanitsch, Peter (Hrsg.): *Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen*. Teilband 1-2. Wien, 1989–1993. (Die Habsburgermonarchie 1848–1918, Bd. VI./1-2.) 1. Teilband, 348.

⁴⁵ Diószegi: *Aussenminister*, 178.

⁴⁶ Az ebből fakadó konfliktusra lásd: Pollmann Ferenc: *A szövetségi együttműködés nehézségei: osztrák–magyar – bolgár ellentétek Koszovó ügyében 1916 tavaszán*. Hadtörténelmi Közlemények, 108. évf. (1995) 4. sz. 13–77.

FERENC POLLMAN

The Outbreak of World War I and the Austro-Hungarian Albania Project

During its half-century-long existence, Austria-Hungary's diplomacy always paid special attention to the Balkans. With a little exaggeration, we could argue that Austro-Hungarian foreign policy was more or less a Balkan policy, inasmuch as the foreign affairs of the empire almost always bore some relevance – at least indirectly – to the Balkans. From the last two decades of the 19th century, this policy towards the Balkans was showing an ever growing interest in the Albanian question.

A plan to create a nominally independent Albania, which in reality would have been under Austro-Hungarian influence, was among the long-term foreign policy goals of the Monarchy since 1906, after Aehrenthal had taken office, but it was only during the Balkan Wars that it became manifest. The Albanian state that emerged in 1913 was only partly in accordance with the Austro-Hungarian plans. Taking advantage of the fact the Monarchy's military was busy elsewhere, its greatest rival, Italy, which remained neutral in the First World War that broke out in the summer of 1914, did secure important positions in Southern Albania. The mere preservation of the neutrality of Italy demanded great sacrifices from Austria-Hungary, therefore the government in Vienna was bound to acquiesce in temporarily giving up its plans related to the Western Balkans.

Russia's entering the war on the side of the Entente as well as the end of the Triple Alliance gave more leeway to the Monarchy's foreign policy. After the successful campaign against Serbia in 1915, realizing the Austro-Hungarian Albania project was within reach again. However, soon it turned out that the Monarchy was unable to defend its interest against both Italy, which had become an enemy in the meantime, and its own German and Bulgarian allies.